

AFEKTIVNI OBRAT

Koncepti, obeti, omejitve

Pregledni znanstveni članek | 1.02
Datum prejema: 18. 2. 2020

Izveček: Članek prinaša pregled poglobitnih konceptov in teoretskih tokov teorije afekta in poudarja antropološki in etnomuzikološki zorni kot. Osvetljuje razmerja med afektom, čustvom, občutkom in sorodnimi koncepti. Poleg konceptualnega razmisleka prinaša tudi analizo razumevanja in rabe afekta v etnografsko usmerjenih študijah ter proučuje, kako so trenutne teoretizacije afekta kot koncepta, metode in interpretativnega polja umeščene v konkretne prostorsko-časovne kontekste. Dodan je kratek vpogled v kritike afektivnega obrata in teorije afekta v kontekstu globalnega neoliberalizma.

Ključne besede: afektivni obrat, glasba in afekt, afekt in etnografija

Abstract: The article is an overview of the main concepts and theoretical currents of affect theory and highlights the anthropological and ethnomusicological perspective. It explores the relationships between affect, emotion, feeling and related concepts. In addition to a conceptual reflection, the article analyses the understanding and use of affect in ethnographically oriented studies, and examines how the current theorizations of affect as a concept, method and interpretive field are situated in specific spatiotemporal contexts. The article concludes with a brief insight into the critiques of the affective turn and affect theory in the context of global neoliberalism.

Keywords: affective turn, music and affect, affect and ethnography

Uvod

Prispevek¹ ponuja vpogled v poglobitne pristope v novejši literaturi o afektu, ki so se v zadnjih dveh desetletjih izoblikovali na različnih področjih humanistike. Zasnovan je kot pregled znanstvene produkcije in ključnih konceptov, njegov namen pa je opozoriti na trenutne razprave na področju teorije afekta. Pri tem se zavedamo, da se s takšnim, krajšim pregledom raznolika teoretska stališča in paradigme pogosto reducirajo na dominantne tokove, zato se bomo omejili le na razlage določenih konceptov in osvetlitev razprav, ki so najbolj relevantne za področji antropologije in etnomuzikologije. Teorijo afekta želimo predstaviti kot živahno in raznoliko vsebinsko in metodološko področje ter poudariti temeljne predpostavke, na katerih teorija temelji.

V prvem delu prispevka se posvečamo splošnemu razumevanju afekta in podajamo pregled področja sodobnih študij afekta. Namesto pristopa, ki bi temeljil na vnaprej jasno opredeljenem konceptu afekta, se osredotočamo na različna razumevanja in pristope k pojmu afekta, v katerih pogosto

zasledimo raznolike in celo nasprotujoče si razlage. To je posledica notranjega protislovja, ki je v osrčju teorije afekta: gre namreč za teoretično raziskovanje nečesa, kar je nemogoče diskurzivno zaobjeti in se včasih celo izmika racionalnemu razumevanju. V tem delu prispevka imamo za cilj predstaviti teorije afekta – artikulacije in rabe pojma afekta ter učinke, ki jih imajo specifične rabe na področju humanistike, kar pomeni, da naš namen ni podati neko vseobsegajočo definicijo ali razlago samega afekta kot fenomena.

V drugem delu tematiko afekta predstavljamo z etnografskega vidika in preučujemo, kako so sodobne teoretizacije afekta kot koncepta, metode in interpretacijskega polja umeščene v konkretne prostorsko-časovne kontekste. Na koncu se posvetimo še kratkemu orisu kritik afektivnega obrata ter ponujamo določene iztočnice za premislek o uporabnosti teorije afekta v luči globalnega neoliberalizma.

Teorija afekta kot kritika družbene konstruiranosti in identitetne politike

Afektivni obrat je pozornost s poststrukturalističnega zanimanja za jezik, reprezentacijo, dekonstrukcijo in psihoanalizo preusmeril na pristop, ki se zavzema za nediskurzivni, nereprezentativni pristop (Thrift 2011: 4). Ta se osredinja na pred-, zunaj- in paralingvistične utelešene in čustvene sfere (glej Clough in Halley 2007). Teorija afekta, ki se je oblikovala zlasti v desetletju po letu 2000, je v resnici odziv

1 Članek je bil pripravljen v sklopu raziskovalnega projekta Glasba in politika v post-jugoslovanskem prostoru: k novi paradigmi političnosti glasbe na prelomu stoletij (J6-9365), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Za podrobno branje in komentarje se zahvaljujemo anonimnim recenzentom.

* Ana Hofman, doktorica etnomuzikologije, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU; ana.hofman@zrc-sazu.si.

** Alenka Bartulović, doktorica etnoloških znanosti, docentka za področje kulturne in socialne antropologije, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL; alenka.bartulovic@ff.uni-lj.si.

*** Mojca Kovačič, doktorica etnomuzikologije, znanstvena sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU; mojca.kovacic@zrc-sazu.si.

**** Tanja Petrović, doktorica jezikoslovja, znanstvena svetnica, Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU; tanja.petrovic@zrc-sazu.si.

***** Martin Pogačar, doktor kulturologije; znanstveni sodelavec, Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU; martin.pogacar@zrc-sazu.si.

na premoč družbenega konstruktivizma kot prevladujočega teoretskega okvira v humanistiki. Večina del, ki zagovarja afektivni obrat, temelji na Massumijevem razumevanju afekta kot nezavednega in avtonomnega potenciala (glej Clough in Halley 2007; Gregg in Seigworth 2010). Brian Massumi v svojem prelomnem delu *Parabole o virtualnem: Gibanje, afekt, občutenje* (*Parables for the Virtual: Movement, affect, sensation*, 2002) kritizira pretirano rabo koncepta identitete pri razumevanju družbene realnosti in poziva k obratu oziroma raziskovanju »občutene resničnosti razmerja« (angl. *the felt reality of relation*; 2002: 16). Avtor trdi, da gre za manjkajoči vidik pri naši analizi družbenega sveta. Kot odgovor na poziv in utemeljene kritike so v zadnjih dveh desetletjih številni raziskovalci z različnih področij humanistike začeli teoretizirati afektivne vidike vsakdanjega življenja in osmišljanja sveta, ki smo jih predolgo imeli za nevidne, vsakdanje ali skrite.

V grobem lahko govorimo o dveh dominantnih pristopih. V prvem se kaže zlasti naklonjenost eksperimentalnim raziskavam, v drugem pa zasledimo kritike tovrstnih pozicij, ki poudarjajo predvsem pomen samega konteksta za pojasnjevanje in razumevanje afekta. Pri zanimanju za afekt torej ne gre spregledati povezav med empiričnimi in interpretativnimi pristopi, ki sledijo Massumijevim poskusom razumevanja afekta, pri katerih je izhajal iz eksperimentalnih raziskav.² Tako nekateri avtorji sledijo njegovemu zgledu in v svoje raziskave vključujejo vidike nevroznanosti, med njimi je denimo tudi Teresa Brennan. V svoji knjigi z naslovom *Prenos afekta* (*Transmission of Affect*, 2004) afekt razlaga kot proces, ki je v osnovi družben, vendar v samem učinku biološki in fizičen, saj se afekti med ljudmi usklajujejo ali prenašajo tudi kemično (npr. izločanje feromonov ene osebe vpliva na drugo) ali električno (npr. vpliv živčnega sistema ene osebe na drugo) (Brennan 2004: 22). Kot pri večini drugih teoretikov afekta je v ospredju njene raziskave odnos med družbenim in telesnim. Avtorica opozarja na medosebno (angl. *transpersonal*) naravo afekta, ki omogoča, da čustva ali afekti ene osebe ter »spodbudne ali zavirajoče energije, ki jih ti afekti vsebujejo« (2004: 3), vstopajo tako v druge osebe kot tudi v širše okolje. Kolektivnost afektivnih stanj torej razlaga s prenosi afekta med subjekti in objekti, obenem pa priznava obstoj subjektivne afektivne zgodovine, »sestavljene iz objektov in fantazij« (2004: 7). Podobno usmeritev, ki je utemeljena na eksperimentalnih pristopih, zasledimo v študijah afekta na področju etnomuzikologije in glasbene psihologije, kjer je mogoče opaziti premik v smeri nevroznanosti. Tudi te raziskave pogosto temeljijo na eksperimentalnih dognanjih (Lortat-Jacob 1998; Clayton 2001; Fernando idr. 2014), pri čemer se zanašajo zlasti na merjenje nevroloških sprememb in hormonskih aktivnosti ter vedenjskih učinkov afekta (Västfjäll 2010:

255–277). Na drugi strani imamo dominantne pristope, ki kritizirajo tovrstno osredotočanje na kognitivne in nevroznanstvene metode ter poudarjajo, da je njihova pomanjkljivost v objektivizaciji afekta, ki navadno spregleda kulturno in družbeno-politično pogojenost afektivne izkušnje.

Pomembno je torej poudariti, da enotne teorije afekta ni – obstajajo številne različne in včasih celo nasprotujoče si definicije afekta, kar v veliki meri onemogoča sinhrono raziskovalnih pogledov. Enako afektivnega obrata ni mogoče obravnavati ločeno od drugih konceptualnih obratov – senzornega in materialnega obrata, ki sta imela pomembno vlogo pri novem poudarku na utelešenju, materialni substanci in čutih.³ Teorija afekta poudarja telesnost, vendar se je treba zavedati, da je bilo telo v povezavi z raziskovanjem čustev pomembno tudi v raziskavah pred samim afektivnim obratom. Zlasti so do teorije afekta oziroma do določenih zabrisov pretekle znanstvene zapuščine kritični v feminističnih in kvirovskih (angl. *queer*) študijah, v katerih so opozarjali na dolgo tradicijo raziskav na področju politik telesnega, politike čustev ter »čustvenega dela« (angl. *emotional labour*) (glej Hemmings 2005) in afektivno delo (angl. *affective labour*) (glej Hardt and Negri 2000, 2004). Lahko pa dodamo, da ta očitek o ignoriranju določenih »predhodnikov« afektivnega obrata drži tudi na drugih področjih. William Mazzarella poskuša prikazati dolgo genealogijo teoretizacije afekta v antropologiji, tako da med drugim opozori na znanstveni opus Emila Durkheima in njegove konceptualizacije »mane«, ki je bila kot teoretizacija neosebne družbene oblike vzpostavljena že pred sto leti (Mazzarella 2017b). Podobne nastavke opazimo tudi v z glasbo povezanih disciplinah, kot so muzikologija, etnomuzikologija, teorija glasbe, v katerih je afekt ključni del raziskav, in sicer že od njihove ustanovitve. Posebna povezava med glasbo na eni strani in afekti, čustvi in občutki na drugi strani pa je do danes ostala vroča tema za nove generacije raziskovalcev glasbe in zvoka. Zato je pomembno poudariti, da je sodobne teorije afekta treba raje razumeti v luči dolge tradicije razmišljanja o telesnosti, snovi in materialnosti, kakor gledati nanje kot na radikalen prelom ali kot popolno spremembo paradigme.

Še vedno pa ostane vprašanje, zakaj smo danes v mnogih humanističnih in družboslovnih disciplinah soočeni z vrsto del o afektu. V kakšni meri raziskovalci razumejo uporabo teorije afekta kot temeljit epistemološki premik,

3 Zaradi omejenega obsega v tem članku ni mogoče nasloviti pomembnih razmerij z afektivnim in drugimi sorodnimi teoretskimi obrati. Za več o novi materialnosti ter antropologiji čutov glej Frykman in Povržanović Frykman (2016). Za pregled literature o čutih, ki je bila objavljena v zadnjih dvajsetih letih, glej Porcello idr. (2010), za novejši pregled tovrstne literature glej Howes (2019). Za vpogled v antropologijo čustev ter pregled raziskav čustev v domači humanistični produkciji glej Muršič (2004). Za kratek pregled odnosa med teorijami afekta in konceptom izkušnje v antropologiji glej Muršič (2019).

2 Več o tem v opombi 4.

ki ponuja novo smer za teoretizacijo naših družbenih rešničnosti? Kakšna so tveganja in kakšne prednosti zanašanja na konceptualna orodja teorije afekta glede na trenutno širše družbeno, kulturno in intelektualno vzdušje? Zaradi omejenega obsega prispevka tem vprašanjem ne moremo posvetiti dovolj pozornosti, vendar pa je jasno, da je afektivnemu obratu pomembno nameniti pozornost v domačem znanstvenem okolju tudi zato, ker teoretske produkcije ni mogoče ločiti od širših družbenopolitičnih razmer, iz katerih izhaja. Tem vprašanjem se v omejenem obsegu posvečamo v zadnjem delu članka, odpiramo pa tudi nekaj tem za premislek o uporabnosti teorije afekta v sodobnem času.

Čustva, čuti, občutki – konceptualizacija afektivne izkušnje

Veliko razprav v teoriji afekta se je osredinjalo prav na opredelitve samega pojma afekta in drugih sorodnih terminov. Tako kot opazamo različne pristope k raziskovanju afekta, opazamo tudi različne pristope k definiranju in razmejevanju pomembnih pojmov. Brian Massumi trdi, da se afekt, čustvo in občutki sicer pogosto uporabljajo kot sopomenke, a da termini sledijo različnim logikam: občutki so osebni in biografski, čustva so družbeno pogojena, medtem ko je afekt predoseben (Massumi 2002: 28, 40). Tovrsten pogled se naslanja na pomembno razlikovanje med afektivnostjo kot relacijskim stanjem določenega telesa, ki se kaže v »občutkih« (angl. *feelings*), »čustvih« (angl. *emotions*) in izkušnjah na eni strani, ter afektom kot telesno intenziteto na drugi strani, kot predlagata tudi Gilles Deleuze in Félix Guattari. Po prevladujoči konceptualizaciji afekta, ki temelji na delih avtorjev, kot so Baruch Spinoza, Henri Bergson in William James ter še posebej Gilles Deleuze in Félix Guattari, Nigel Thrift in William Connolly, je afekt stanje razmerja, pa tudi prehod vitalnih sil ali telesne intenzivnosti onkraj čustev (Gregg in Seigworth 2010: 1). Po Deleuzu in Guattariju je afekt utelešen v samodejni reakciji, ki se kaže na koži, površini telesa in v srčnem utripu, pa vendar je tudi nekaj, kar presega telo in označuje »prehod iz enega izkustvenega stanja v drugo« (Deleuze in Guattari 2004: xvii). Telo, ki ga opisujeta, ni izključno človeško, lahko je živalsko ali rastlinsko, skupinsko ali družbeno telo, pojoče telo ali telo glasbila. Čustva se torej nahajajo na strani subjektivne afirmacije kot reflektirane izkušnje afekta (Schrimshaw 2013: 31). V svojem prispevku za *Affect Theory Reader* Lawrence Grossberg zasledi težave pri teoretiziranju odnosa med afektom in čustvom, ki izhajajo iz različnih zgodovinskih razvojev teh pojmov (Grossberg 2010: 316). Afekt podobno kot Massumi razume kot intenzivnost – kot nezavedno in neizrečeno telesno energijo, ki se pojavlja kot odziv na »zunanje dražljaje« (angl. *stimuli*). Afekt je torej po njem odziv telesa na dražljaje, preden so ti kognitivno obdelani. Ta pogled temelji na predpostavki, da je za kognitivno ob-

delavo potreben čas, zaradi česar se pojavi zamik med dogodkom in njegovim zavestnim reflektiranjem.⁴ Z zornega kota kognitivne muzikologije Patrik Juslin in John Sloboda kritizirata »terminološko zmedo« na področju glasbe in čustev ter opozarjata na problem, da nekateri znanstveniki ne razlikujejo med izrazi »afekt«, »čustva«, »občutek« in »razpoloženje«. Zavzemata se za razlikovanje med temi pojmi: afekt razumeta kot osrednji pojem, ki se nanaša na vsa čustvena stanja; čustva se nanašajo na zelo kratko, a intenzivno čustveno reakcijo; razpoloženje se uporablja za označevanje afektivnih stanj, ki so nižje intenzivnosti kot čustva; občutek pa se nanaša na subjektivno doživljanje čustev in razpoloženj (Juslin in Sloboda 2010: 10). Toda pogosto kritiziranje terminološke zmede ustvarja nova nestrinjanja pri razumevanju afekta. Denise Gill trdi, da so teorije, ki kombinirajo številne pristope k afektu in imajo različne predpostavke o afektu, čustvih in občutkih, lahko tudi združljive in ne nujno kontradiktorne (Gill 2017: 185).

Omenjeni pristopi pri definiranju različnih pojmov so prepogosto omejeni na dihotomije med subjektivnim/objektivnim, telesnim/kognitivnim ter zavednim/nezavednim. Zato je ključno poudariti drugačen pogled, in sicer pogled številnih raziskovalcev, ki v teoriji afekta kritizirajo jasno razlikovanje med pojmi afekt, občutek in čustvo, ki ga zagovarjata prej omenjena Lawrence Grossberg in Brian Massumi. Pri tem je zelo pomembno poudariti, da avtorji, ki jih omenjamo v nadaljevanju, modalnosti in načine delovanja afekta, čustev, občutkov ter njegovih učinkov prav tako razumejo na različne načine. V splošnem odnos med afektom kot avtomatičnim odzivom na eni strani ter njegovim subjektivnim zaznavanjem na drugi vidijo kot lažno dihotomijo, ki vzdržuje oziroma ohranja razločevanje med zavestnim, označujočim, čustvenim in razumskim na eni strani ter nezavednim in afektivnim (kot procesom intenzitete, ki ni povezan z označevanjem) na drugi strani (Leys 2011: 450). Sianne Ngai na primer zagovarja stališče, da takšno ločevanje izhaja iz metodologije psihoanalize (Ngai 2005: 25). Podobno je za Saro Ahmed razlikovanje med »občutenjem« (angl. *sensation*) in »čustvom« (angl. *emotion*) izključno analitične narave (Ahmed 2004: 6), zato ocenjuje, da zunaj tega ni produktivno. V svoji kritiki pretira-

4 Kognitivni psihologi in nevroznanstveniki so z laboratorijskimi poskusi dokazali, da ta zamik v povprečju traja 0,5 sekunde, kar Massumi imenuje »manjkajočih pol sekunde« (Massumi 2002). Te ga manjka se ljudje ne zavedamo, ker smo ves čas potopljeni v neprekinjeni tok dražljajev in razpoke ne zaznavamo (Kluitenberg 2015; Massumi 2015). Tudi v kontekstu sodobnih komunikacijskih tehnologij oziroma okolij, ki jih obravnavamo v nadaljevanju, je prisoten zamik med dogodkom, mediacijo in percepcijo, pri čemer se ta zamik prav v procesu mediacije zabriše (Mazzarella 2004). Koncept neposredne mediacije uporabljamo v smislu zaznane ali pričakovane neposrednosti komunikacije, ki zabriše vidnost mehanizmov in tehnoloških pogojev mediacije; definira pa jo odsotnost možnosti distanciranja od dogodka, ki bi omogočila, da bi ta dogodek opazovali in ga reflektirali (Massumi 2015: 93).

nega in neustreznega ločevanja se tako avtorica zavzema za bolj poglobljen pristop, ki upošteva kompleksnost afektivne izkušnje, in poudarja, da skupna čustva ne pomenijo tudi enakih občutij pri vseh subjektih, ki so izpostavljeni istemu dražljaju, ter dodaja, da so predmeti, na katere se čustva prilepijo, in ne čustva sama tisti, ki krožijo (2004: 11). Kot pravi, v tem »kroženju predmetov« nekateri predmeti in z njimi povezana čustva pridobivajo težo »v obliki afektivnih vrednosti« (2004: 11). Afekt se torej »sprehaja« med objekti in telesi, spreminja njihove obrise in se tudi »zatakne«, »nalepi« na znake in objekte ter obratno, znaki se nalepijo na afekt (2004: 14). Pristop Sare Ahmed v ospredje postavlja afektivno izkušnjo, ki nikoli ni le tukaj in zdaj, ampak je vedno povezana oziroma pogojena s preteklimi izkušnjami določenih stanj/dogodkov/objektov in z njimi povezanimi čustvi. V takem primeru nezavedne afektivne intenzitete dražljaja ni mogoče ločiti od njene subjektivne izkušnje, kar Sara Ahmed imenuje »izkustvena zmeda« (angl. *experiential messiness*).

Tovrstne konceptualizacije afekt dojemajo kot kulturno in zgodovinsko utemeljenega. Tako raziskujejo, na kakšen način se artikulacije afektivnih izkušenj razlikujejo glede na različna zgodovinska obdobja. William Mazzarella v svoji kritiki Massumija tako trdi, da je afekt sicer predoseben, ne pa tudi predkulturn, in odpira pomembno vprašanje jezikovne, družbene in kulturne pogojenosti, v okviru katere je afekt kot sila in intenziteta zmožen delovati (Mazzarella 2009). Na podoben način Lauren Berlant in Ben Highmore opozarjata na pomembnost »zgodovinskega čutenja« (angl. *historical sensorium*) (Berlant 2011: 9; Highmore 2018).

Zlasti zanimiv v tem oziru je »tretji pristop« k razumevanju afekta v odnosu do občutkov in čustev, ki ga zagovarja antropolog Daniel White. Ta konceptualno ločnico med afekti na eni ter čustvi in občutki na drugi strani postavlja kot produktivno konceptualno polje za razumevanje družbenih procesov. Čeprav izhaja iz Massumijevega pristopa, sam ne podpira ne prvega pristopa, ki se zavzema za avtonomijo afekta, niti drugega, ki afekt enači s čustvi ali z občutki, temveč se osredotoča na sam proces ločevanja ali epistemološke »vrzeli« (angl. *gap*). Ločnica (ali možnost premisleka razmerja) med afekti in čustvi ter občutki ni zgolj »praznina« (angl. *void*), ampak je za Whitea tudi prostor potenciala, ki je napolnjen z vsebino, ki ji še ni dodeljen noben poseben pomen. Zato je po njegovem mnenju temeljno vprašanje za antropologe danes, kako se lahko v prostoru, v katerem se oblikujejo povezave med prej nepovezanimi izkušnjami, mislimi in vtisi, odpirajo možnosti za nova razumevanja in delovanja. Še več, zanj je etnografija afektivnih izkušenj najplodnejše izhodišče za različna intelektualna, ekonomska, tehnološka in predvsem politična angažiranja (White 2017). Preostale pomembne premisleke in pristope o možnosti razumevanja in konceptualizacije afekta skozi etnografsko metodo prikazujemo v drugem delu članka.

Afektivne družbenosti

V literaturi se moč afekta pogosto ponazarja z delovanjem zvoka in glasbe, ki sta kot gonilni sili telesne mobilizacije pogosto v središču ustvarjanja družabnosti in kolektivnosti. Pripisuje se jima potencial za oblikovanje ali izražanje alternativ obstoječim družbenim formacijam s senzoričnimi sredstvi.⁵ Novejše etnomuzikološke in antropološke raziskave o afektivnosti glasbe in zvoka ponujajo vpogled v njuno vlogo pri oblikovanju alternativnih načinov družabnosti ter novih oblik politične in kulturne produkcije. Georgina Born predlaga koncept glasbeno specifičnih družb kot avtonomnih družbenih ali glasbenih formacij (Born 2011). Sklicujoč se na Marilyn Strathern, avtorica razmišlja o večjih družbenostih, ki so v stalnem spreminjanju iz ene oblike v drugo in v medsebojnih odnosih sinergije, relationalnosti ali vzročnosti. Takšen pristop nas pripelje korak naprej od običajnega stališča, da glasba artikulira le obstoječe identitetne formacije: afektivna zavezništva, ustvarjena skozi glasbo, kažejo na njuno moč pri ustvarjanju ali krhanju kolektivitete v smislu preoblikovanja meja med obstoječimi družbenimi kategorijami.⁶ Na podobno afektivno moč glasbe opozarja tudi Brandon LaBelle, ki trdi, da so glasbeni dogodki relacijski in situacijski (LaBelle 2018: xviii) ter ustvarjajo prostorsko-časovne skupnosti.

Še več, glasba in zvok sta uporabljena za razumevanje afekta kot kapacitete, ki kroži ali se prenaša, pri tem se novejši pristopi osredotočajo zlasti na vprašanje pomembnosti »atmosfere« (angl. *atmosphere*) kot koncepta,⁷ ki lahko pokaže bolj zapletene odnose med posameznikom in okoljem. Nedavne raziskave s področja etnomuzikologije koncept atmosfere vežejo na nemškega fenomenologa Hermanna Schmitza, ki je že v 60. letih prejšnjega stoletja razmišljal o afektivni atmosferi. Kot piše Friedlind Riedel v zborniku *Glasba kot atmosfera: Kolektivni občutki in afektni zvoki (Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds)*, Riedel 2020a), je za Schmitza »atmosfera« (nem. *Stimmung*) sestavljena iz čustev, ki so zunaj nas, v brezpovršinskem prostoru, in ki premikajo »čuteče telo« ali vplivajo nanj.⁸ Izhajajoč iz Schmitzove konceptualizacije Riedel atmosfero vidi kot nekaj, kar je »v zraku« in obstaja zunaj teles, pa vendar ne brez njih.

5 Kot že omenjeno, zanimanje za afekt na področju glasbe sega v konec 15. stoletja (glej Hofman 2015a).

6 V tem smislu so zanimiva razmišljanja o vlogi glasbe na lezbični sceni v Sloveniji (glej Dragičević 2017).

7 Pri prevajanju angleškega termina *atmosphere* smo se odločili za termin »atmosfera« in ne »vzdušje«. Glede na avtorje, ki jih navajamo, se nam atmosfera kaže kot ustrežnejši prevod za nedokončni brezpovršinski prostor, ki obkroža telesnost in materialnost.

8 »Čuteče telo« (nem. *Lieb*) razlikuje od »materialnega telesa« (nem. *Körper*). Pojma si nista nasprotna, temveč se čuteče telo (telo, ki občuti) manifestira preko občutkov v telesnem, materialnem.

Atmosfera obravnava kot kolektivne, pogosto tudi neodvisne od posameznikovega občutja in pravi, da jih zato ne moremo metodološko zaobjeti na ravni individualiziranega poslušalca: prav tako atmosfera ni zgolj kakovost glasbe ali zvoka in je zato ne moremo razumeti samo s slušno zaznavo. Riedel se sklicuje tudi na številne raziskave glasbe in prostora ter poudarja, da atmosfera ni le posledica glasbenih procesov (poslušanja, poustvarjanja in ustvarjanja), temveč je njihovo bistvo, saj glasba kot afektivna sila ni le v neposrednem razmerju s posameznikom, z njegovim ušesom ali telesom, temveč je tudi v razmerju z okoljem in procesi preoblikovanja prostorov, kolektivitet in situacij.

Kot sorodni koncept afektivne atmosfere se v literaturi v angleškem jeziku pojavi tudi koncept *mood*, ki ga v slovenščino prevajamo kot »razpoloženje«. Ta dva pojma se zlasti pri raziskovanju glasbe in zvoka pogosto obravnavata kot sopomenki (Riedel 2020a: 8, 2020b). Razmerje med razpoloženjem in atmosfero se v antropologiji in etnomuzikologiji pogosto obravnava skozi razmerje med individualnim in kolektivnim, pri čemer meja med njima nikakor ni jasno začrtana: razpoloženje je individualno in notranje, medtem ko je atmosfera kolektivna in medosebna (Riedel 2020a: 30; Slaby 2020; Vadén in Torvinen 2020). Vendar številni avtorji preizprašujejo tudi subjektivnost in individualnost razpoloženja (glej Hunt 2018) ter zagovarjajo stališče, da ne gre za neko stanje posameznika, temveč prej za nagnjenost, »predispozicijo« (angl. *propensity*) (Massumi 2020: 297), »naravnost« (angl. *attunement*) (Wallrup 2020: 212) oziroma »uglašenost« (*entrainment*) (glej Clayton 2001). Koncept uglašenosti⁹ kot kolektivno sinhronizirano dejanje, s katerim se opisuje proces prihajanja v isti izkušnji tok ali zvočno prenašanje afekta, kaže na medsebojno povezanost med družbenim, zvočnim in afektivnim. Skozi uglašenost postane afekt bistven za občutenje družbenosti, ponuja temelj za zaznavanje estetske moči glasbe, da proizvaja in galvanizira kolektivitete (Goodman 2010: 172).

Lahko rečemo, da sta afekt in atmosfera koncepta, ki v sodobnih teoretizacijah pomagata razumeti kolektivna razpoloženja (DeNora 2000; Runkel 2018). Še več, lahko trdimo, da razumevanje afekta kot stanja, ki pogojuje delovanje subjekta, vabi tudi k premisleku o odnosu med subjekti in okoljem. Afekt je torej uporabljen kot konceptualni in interpretativni okvir, ki nam omogoča vpogled v mehanizme, dinamike in strukture, ki »zaradi ideologije, moči in naključja nimajo enake vloge pri produkciji znanja, resničnosti, vrednosti in resnice« (Voegelin 2014: 3). V tem smislu nam nudi razmislek o telesnih intenzitetah, srečanjih, drgetanjih in občutkih telesa, nalezljivih de-

njih in razmerjih med subjektom in okoljem. Po našem mnenju je takšna interpretacija blizu razumevanju Lauren Berlant, ki pravi, da afekt komunicira stanje, v katerem se subjekti navezujejo na svet (Berlant 2011: 12). Tako afekt zahteva subjektivnost, ki ni v celoti neodvisna ali odvisna od zunanjih strukturnih sil, temveč vzbuja dinamično nenehnega prilagajanja subjekta tistemu, kar je zunaj njega (2011: 15). Takšen strukturno naravnani pristop upošteva kompleksno zunanjo in notranjo interakcijo med različnimi individualnimi, kolektivnimi in institucionalnimi formacijami in okolji, subjektno-objektnimi pa tudi človeškimi ali nečloveškimi akterji. Vendar pa poudarek zmožnosti glasbe in zvoka, da artikulira afekt tako, da prebudi občutek družbenega, nikakor ne pomeni »idealizacije« ali »romantizacije« ideje družbenosti glasbe. Kot poudarja Luis-Manuel Garcia, »biti uglašen« s prostorom ali z osebo »ne pomeni nujno identifikacije s tem telesom ali enakega razumevanja tega, kar to uglaševanje pomeni« (Garcia 2011: 181). Zaradi tovrstnih premislekov se v naslednjem odstavku posvečamo temeljnemu vprašanju, in sicer razumevanju afekta v luči etnografske metode.

Etnografija in vsakdanji afekt

V članku o teoriji afekta in empiričnih raziskavah Danilyn Rutherford piše, da so študije afekta naleteli na ovire, saj po njegovem v nekaterih primerih afekta ni bilo mogoče zaobjeti etnografsko (Rutherford 2016: 186). Etnografsko razumevanje afekta sproža polemike predvsem v raziskavah, ki se osredotočajo na doživeto izkustvo in dejstvo, da so ljudje le redko zmožni ubesediti senzorične odzive oziroma jih običajno opisujejo s časovnim zamikom ter z občutki, razpoloženji ali s čustvi.¹⁰ Novejša antropološka in etnomuzikološka besedila (Gray 2013; Gill 2017; White 2017; MacMillen 2019; Hofman 2020) si izvirne prispevke k obravnavanju afektivnih izkušenj prizadevajo podati z etnografskimi metodami. Afektivno in diskurzivno plat izkušnje skušajo preučevati relacijsko in ne ločeno drugo od druge, onkraj razlikovanj med čustvi in afektom, subjektivnostjo in materialnostjo.

Etnografskim pristopom naklonjene raziskovalce je osredotočenost na afekt spodbudila k razmisleku o nevidnih razmerjih, ki oblikujejo vsakdanje življenje, in še zlasti k razmišljanju o tem, kako občutja, ki prehajajo skozi telesa in med njimi, sodelujejo pri razumevanju družbenih realnosti. Kot smo že omenili, afekt – občuten kot določeno razpoloženje, tekstura, čutnost, lepljivo razmerje – omogoča vpogled v razmerja med intimnim in javnim oziroma med individualiziranim in družbenim. William Mazzarella trdi, da nas obrat k afektu spodbuja tudi k premisleku o

⁹ Na področju etnomuzikologije je potencial afekta obravnavan s pomočjo kognitivnih raziskav in koncepta uglašenosti, ki poskuša vzpostaviti temeljne povezave med psihološkim in družbenim (glej Clayton 2001).

¹⁰ Podobne omejitve poudarjata tudi Blaž Bajič in Sandi Abram, ki pri raziskovalni metodi čutnobiografskih sprehodov opozarjata na dejstvo, da se čutna izkušnja in telesna zaznava nujno »prevajata« skozi jezik (2019: 35).

ustroju vsakdanjega življenja kot etike bivanja. Po njegovem mnenju se tu nahaja »etnografska priložnost za antropologijo afekta: razložiti načine, s katerimi ljudje, ujeti v sodobne, intimne in anonimne tokove, osmišljajo čutno brezizhodnost« (Mazzarella 2017a: 205).

Primer poskusov teoretične obravnave afektivnosti vsakdanjosti je koncept »vsakdanjega afekta« (angl. *ordinary affect*). Sam koncept ne izhaja iz teoretsko zasnovanega dela, temveč avtorica Kathleen Stewart v knjigi *Vsakdanji afekt (Ordinary Affects, 2007)* z nizanem fragmentov iz terenske raziskave in dogodkov iz lastnega življenja bralcem ponuja »intenziteto« vsakdanjega, hkrati pa s serijo vinjet, ki se berejo kot terenski dnevnik, izrisuje mozaični portret sodobne ameriške družbe. S pomočjo opazovanja, čutenja življenja in zanašanja na razmisleke nekaterih avtorjev in avtoric¹¹ vsakdanji afekt definira kot javna občutja, ki se »začenjajo in končujejo« (2007: 2) v družbenem kroženju ter s tem zaznamujejo »intimna«, notranja življenja posameznikov. Kot piše, se vsakdanji afekti manifestirajo v

impulzih, občutjih, pričakovanjih, sanjarjenju, srečevanju, relacijskih navadah, strategijah in njihovih neuspehih, v oblikah prepričevanja, okužbah in prisilah, različnih načinov pozornosti, navezanosti in moči delovanja pa tudi v raznolikih javnih in družbenih svetovih, ki ujamejo ljudi v nečem, kar je nekako mogoče občutiti kot »nekaj«. (Stewart 2007: 2)

Vsakdanji afekti torej ustvarjajo posebna družbena vezja in tokove, ki sooblikujejo življenje, pri čemer poudarjajo tudi ključni pomen odmevov minulih dogodkov, saj ti omogočajo večjo intenziteto občutenja.¹² Avtorica s tem konceptom poskuša pojasniti vlogo čustev, občutenj, tudi izkušenj v ustvarjanju in ohranjanju družbenih in političnih navezav. Koncept vsakdanjega afekta opozarja na to, da imajo določene posebnosti in banalnosti vsakdanjega življenja, ki jih utelešamo skozi različne izkušnje in zaznave, povezovalno moč in ustvarjajo skupna, kolektivna občutja.

Tovrstni pristop k razumevanju in delovanju afekta, ki vidi v tem dodatni potencial preseganja meja med družbenim in »intimnim«, lahko poudarimo kot osrednjo točko etnografskega pristopa k afektu v sodobni literaturi. Afektivno izkušnjo, ki spodbija dihotomijo med osebnim in medosebnim, raziskovalci uporabljajo kot koristno orodje za podrobnejše razumevanje kompleksnosti današnjih družbenih in političnih življenj. Ann Cvetkovich ugotavlja, da je treba o vsakdanjih, običajnih afektih in občutkih, zlasti tistih negativnih in tabuiziranih (depresiji, travmi, jezi, žalosti), razmišljati kot o »javnih občutkih« (angl. *public feelings*); ustvarjanje prostorov za javno izražanje vsak-

danjih občutkov po njenem mnenju prispeva k ustvarjanju novih načinov moči delovanja in oblikovanju za prihodnost pomembne politike (Cvetkovich 2012). Obenem etnomuzikološke študije teoretizirajo koncept javnih intimnosti (Stokes 2010), ki vključuje kompleksno dinamiko identitet in pripadnosti, oblikovanih z afektivnimi srečanji, ki jih omogoča izvajanje oziroma poslušanje glasbe. Martin Stokes v svoji študiji o javni intimnosti v turški popularni glasbi poudarja, kako pomembna je obravnava družbenih, političnih in zgodovinskih posebnosti sentimentalizma kot nove vrste družbene kritike (2010: 31). Afektivne izkušnje kot »pomembna stičišča intimnih in družbenih področij« (Hesmondhalgh 2013: 2) v kontekstu nove družbene kritike delujejo kot gonilna sila krepitve političnega delovanja, ki izhaja iz občutka skupne sentimentalnosti ali ranljivosti, čeprav sta slednji običajno označeni kot pasivni ali politično nemočni oziroma nepomembni (Hofman 2015a, 2015b).

Afektivne politike

V luči sodobnih teoretizacij afekta se v antropološki in etnomuzikološki literaturi srečujemo z afektom kot enim ključnih pojmov za razumevanje sodobnega političnega delovanja. To je še zlasti izrazito v delih, ki se ukvarjajo z novimi družbenimi gibanji po svetovni gospodarski krizi leta 2008 in v trenutnih okoliščinah globalnega neoliberalizma (Guilbault 2010; Thompson 2013; Garcia 2015; Steingo 2016; Alexandrakis 2016; Sprengel 2019; Hofman 2020). Raziskovalci trdijo, da smo priča novim oblikam politike pripadnosti in združevanja, ki delujejo zunaj obstoječih režimov političnega. Brandon LaBelle na primer opisuje nove proteste, ki jih označuje kot »vibracijske modele zaveznitva«. Ti namreč omogočajo »združitev, ki ima lahko velik družbeni in politični potencial« (LaBelle 2018: 3). Suzanne Cusick, ko piše o Occupelli, praksi *a cappella* petja in uporabi neelektrificiranih zvokov v gibanju Okupirajmo Wall Street, poroča o akustični energiji, ki kroži in mobilizira človeška telesa (Cusick 2017: 38). Kolektivno petje ali »človeški mikrofon« (angl. *human microphone*) skozi utelešeno prisotnost glasov vzpostavlja nove družbene odnose – take, ki ne temeljijo na kapitalističnih vrednotah in izmenjavi bogastva. Trdi, da zvok zaradi svoje efermarnosti ne more drastično premikati teles, vendar kljub temu lahko vnese spremembe v načine kolektivnega delovanja (Cusick 2017: 41). Na podlagi teh študij lahko sklenemo, da sodobne obravnave politične angažiranosti niso prvenstveno utemeljene na pripadanju, ideologiji in identiteti, temveč v veliko večji meri slonijo na izmuzljivem področju kolektivne energije, čustev in afektov, kar postavlja pod vprašaj obstoječe kategorije političnih pozicioniranj in identifikacij. V tem smislu se političnost ne izraža izključno skozi ideološke programe, temveč se oblikuje skozi bes, užitek, bolečino itn. Ash Amin in Nigel Thrift trdita, da se je afekt v zadnjem času artikuliral kot politika vsakdanjega, zato predlagata stal-

11 Avtorji, kot so Roland Barthes, Gilles Deleuze, Michael Taussig, Walter Benjamin idr., so avtorici v navdih, vendar jih v delu ne citira.

12 Pomen preteklosti pri afektivnem uglaševanju odlično ponazarja raziskava Yael Navaro-Yashin (2012) v delu o afektivni zapuščini vojne in nasilja na Cipru.

no preizkušanje meja tega, kar lahko štejemo za politično (Amin in Thrift 2005).

V kontekstu razumevanja afekta v luči sodobnih družbenih gibanj velja poudariti koncept »afektivnih javnosti« (angl. *affective publics*). V svoji knjigi *Afektivne javnosti: Sentiment, tehnologija in politika (Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics, 2014)* Zizi Papacharissi raziskuje moč »afektivnega uglaševanja« (angl. *affective attunement*) pri uporabi sodobnih medijev oziroma družbenih omrežij. S pomočjo analiz Twitterja in na podlagi treh izbranih primerov rabe tega omrežja (arabska pomlad – #egypt, gibanje Occupy – #ows in t. i. »aktualnih tem« oziroma *trending topics*) kot ključnih platform za civilno mobilizacijo skuša odgovoriti na vprašanje, kako posamezniki čutijo, doživljajo in se odzivajo na »diskurzivno medialnost« (angl. *discursive mediality*) Twitterja ter kako javno izražanje afekta v izbranih kontekstih funkcionira v političnem smislu. Koncept afektivnih javnosti odgovarja na vprašanje, kako družbeni mediji oblikujejo občutje sodelovanja oziroma udeležbe zlasti v primerih, kjer še ni povsem načrtne ali jasno izražene usmeritve ali konkretnega političnega cilja (Papacharissi 2014: 21). Različne oblike participacije na socialnih omrežjih, ugotavlja avtorica, ne vodijo nujno k dejanjem ali političnim spremembam, ponujajo pa platformo in »povezovalne geste«, ki imajo simbolični pomen za posameznike, predvsem pa odpirajo prostor za razpravo tudi o (medijsko) marginaliziranih tematikah (Papacharissi 2014: 88). Afektivna javnost je pravzaprav sodelujoča publika, ki se diskurzivno materializira na Twitterju in podobnih digitalnih platformah v izrazito omejenem, začasnem prostoru, ki vznikla v procesu prevajanja dogodka v zgodbo (Papacharissi 2014: 125). Zato tudi afektivno delovanje na omrežjih razume kot potencial, ki prispeva k oblikovanju različnih družbenih gibanj in iniciativ, a občasno in sočasno tudi k njihovemu fragmentiranju in drobljenju.

Prav v takšnem pristopu, ki poudarja, da so afektivne izkušnje politično vprašanje, avtorice Sara Ahmed, Sianne Ngai in Lauren Berlant afektivna razmerja in ekonomije vidijo kot ključne v razumevanju družbenopolitičnega polja. Podobno kot v primeru Zizi Papacharissi in njenega koncepta afektivnih javnosti je to pogled, ki z vključitvijo premisleka o moči afekta poskuša ponuditi kompleksnejšo in dopolnjeno razumevanje političnosti. Afekt je bil namreč predolgo potisnjen na obrobje politične teorije, saj je slednja dajala prednost racionalnemu premisleku kot gonilu političnih delovanj (Papacharissi 2014: 10). Tovrstni pristop ne odpira samo vprašanja, kako afekt presega meje osebnega in medosebnega, ampak kliče tudi po raziskovanju vprašanja, kako afekti kot javna čustva generirajo politično delovanje in kako jih uporabljajo tudi mehanizmi države in uradna razmerja moči. William Mazzarella v svoji kritiki romantiziranega pogleda na afekt kot nevidne sile, ki nas lahko spodbudi in mobilizira za politično de-

lovanje, poudari, da mora biti vsak družbeni projekt, če hoče biti učinkovit (efektiven), tudi afektiven (Mazzarella 2009: 299).

Kot protiutež pristopom, ki raziskujejo afekt v kontekstu novih političnih gibanj, velik del etnografsko usmerjenih raziskav pozornost namenja ustvarjanju afekta in njegovemu delovanju v razmerju do političnih struktur moči. Etnografsko usmerjene raziskave afekta ne vidijo kot nasprotje ali stranski produkt političnega, temveč kot »bistvo politike« (Stoler 2004), kot »kompleksno, dinamično in odporno resničnost, ki za politične akterje strukturira tako možnosti kot izzive in je sestavni del delovanja samih subjektov« (Laszczkowski in Reeves 2018: 2). Mateusz Laszczkowski in Madeleine Reeves tako poudarjata, da je mogoče različne pristope k afektu koristno povezati s prizadevanji antropologinj in antropologov, da bi politično razumeli onkraj racionalnosti in »vladnosti« (angl. *governmentality*), in še zlasti, da bi razumeli trdovratno vlogo države v oblikovanju subjektivitet in družbenih odnosov (Laszczkowski in Reeves 2018: 2). Cela vrsta raziskav se osredotoča na to, kako država skozi svoje institucije (birokrate in birokracijo) vzpostavi odnos do želja in potreb navadnih ljudi, državljanov oziroma podrejenih, zlasti do tistih, ki jih vidi kot nevarne in nepredvidljive, ali tistih, ki jih ni mogoče nadzorovati. Etnografsko raziskovanje je pripomoglo k osvetlitvi tega, kako država z birokracijo deluje tako, da proizvaja in širi strah, upanje, dvom (Nuijten 2004; Navaro-Yashin 2007) in se resno in sistematično ukvarja z afekti državljanov (Stoller 2004); kako države afektivno delujejo skozi »družbeno produkcijo afektivnih motenj«, tudi ko gre za duševne bolezni in njihovo regulacijo (Jenkins 1991), ter kako čustva, afekti in intelekti oblikujejo institucionalno moč (Hunt 2016). Vendar je razmerje med državo in afektom dvosmerno: tako se nekateri raziskovalci in raziskovalke osredinjajo na vlogo imaginacije in močnih čustev državljanov pri nastanku in vzdrževanju države (Taussig 1997; Hansen in Stepputat 2001; Navaro-Yashin 2002; Aretxaga 2003; Gupta 2012). Obravnavajo, denimo, kako državljanji svoja upanja in želje vlagajo v državo (Navaro-Yashin 2002; Harvey 2005; Hasty 2005; Jansen 2009, 2014, 2016; Greenberg 2011; Knox and Harvey 2011; Reeves 2011; Laszczkowski 2014) ne glede na svoj ambivalenten odnos do nje ter kako se odzivajo na njeno pogosto destruktivno in moteče (disruptivno) delovanje. Pomemben in razdelan prispevek v tem smislu ponuja Sianne Ngai v svoji knjigi *Grdi občutki (Ugly Feelings, 2005)*, kjer obravnava negativne afekte, kot so zavist, razdraženost, paranoja ali tesnoba, ki nam lahko pripovedujejo o trenutnih političnih razmerah ter o načinih, na katere delujejo strukture, institucije in prakse države. Kot piše, so ti »grdi občutki«, ki jih proizvaja kapitalizem, obenem afekti, ki – kljub svojim izhodiščem – paradoksalno napajajo sam sistem (Ngai 2005: 4).

Namesto sklepa: Afektivni obrat – vrzeli in kritike

Cilj pričujočega besedila je bil predstaviti sodobne teoretske pristope, povezane z razumevanjem in raziskovanjem afekta, in jih prikazati kot živahen miselni tok, ki se je pojavil na številnih področjih humanistike. Kot smo pokazali, je v relativno popularnem teoretskem obratu k afektu zaznati mnogo nestrinjanj, ki se nanašajo tako na pristope kot tudi definicije ključnih pojmov, zato pri pregledu dominantnih razmišljanj ne smemo spregledati tudi številnih polemik med teoretiki afekta in kritiki samega afektivnega obrata. Diskusije o uporabnosti afekta odpirajo pomembna vprašanja, med drugim tudi, ali je afektivni obrat zgolj na novo odprl oziroma aktualiziral več stoletij stara binarna nasprotja med umom in telesom, kognitivnim in somatskim. V etnomuzikološki in antropološki literaturi so vse glasnejše kritike Massumijevega razumevanja afekta, v katerem raziskovalci prepoznajo zagovarjanje »lažne dihotomije«, ki naj bi pomembnost racionalnega delovanja zmanjšala do te mere, da lahko spodkoplje prepričanje v obstoj prostovoljno delujočega političnega subjekta (Leys 2011). Margaret Wetherell, na primer, opozarja, da Massumi pretirano poudarja razpoko med zavednim, kontroliranim dejanjem, in zunanjim/nekontroliranim vplivom, kar je po njenih besedah »izrazito neproduktivno« (Wetherell 2013).

Kritike se nanašajo tudi na druge segmente afektivnega obrata. Pri pristopih, ki temeljijo na razumevanju afekta kot telesne intenzitete in neposredne krožeče sile, osvobodene reprezentacije in mediacije (opisanih na začetku članka), kritični pogledi opozarjajo prav na mediacijo kot pogoj delovanja afekta. Tako William Mazzarella trdi, da so družbene entitete (»sebstva« [angl. *selves*], družbe, kulture) konstituirane, ne zgolj rekonstituirane, prav z mediacijo (Mazzarella 2004: 257). Pri tem je za razumevanje subjektivnih vložkov v posredovane vsebine ter hkratne odzive čutečega telesa pomembno, da mediacija (podob, zvokov, besedil, emotikonov) producira »fikcijo predmediiranega« (2004: 257).

Naslednji od kritičnih pogledov na teorijo afekta je povezan z njeno problematično univerzalno konceptualizacijo človeškega telesa. Raziskovalci v razpravah o afektu kot telesni intenziteti, ki jo doživljamo s telesom in čuti, telesne zmožnosti običajno razumejo kot univerzalne, pri tem pa se ne posvetijo v zadostni meri kulturnim praksam, ki so te telesne odzive izoblikovale v različnih časih in prostorih (Martin 2013; Gill 2017). Poudarjajo, da afekta ne moremo zožiti na univerzalizirano utelešeno intenziteto, saj se premika in prevaja med številnimi polji, med univerzalnim in zelo specifičnimi področji diskurzivnega, kognitivnega in kulturnega (glej Hofman 2015a). Na podobno težavo univerzalnega pristopa, ki v resnici razkriva »zahodno« in liberalno epistemološko stališče, opozarjajo številni raziskovalci. Med njimi antropologinja in etnomuzikologinja Ana Maria Ochoa Gautier s postkolonialnega zornega kota dokazuje, kako so bili afekti in čuti upora-

bljeni pri kolonialni konstrukciji nezahodnega in kolonialnega političnega subjekta. Piše, da je bilo v kolonialni Kolumbiji slušno znanje (angl. *listening knowledge*) kot pomembno področje afekta in relacijskosti že stoletja del konstrukcije subalternega in je v nasprotju z okulocentričnim zahodnih elit (Ochoa Gautier 2014: 13). Nancy Hunt (2014) pa svari pred pretiranim osredotočanjem na afekt kot analitično kategorijo, saj tovrstna epistemološka orientacija ustvarja binarnost med afektivnim in intelektualnim, ki se pri produkciji znanja v postkolonialnem kontekstu Afrike razkriva kot spolno definirana dihotomija.

Na koncu bi poudarili še eno za nas pomembno vprašanje: kakšni so učinki afektivnega obrata v sodobnem času in/ali kako močno so teoretizacije afekta povezane s stanjem globalne kapitalistične družbe in z njenimi pritiski? Čeprav na tovrstno vprašanje ni mogoče odgovoriti v enem samem odstavku, je to mogoče brati kot pomemben napotek za nadaljnje premisleke o pomembnosti afektivnega obrata. Danilyn Rutherford opozarja, da moč afekta ni v tem, da ljudem povemo, kakšen je svet, ampak da si predstavljajo, kako bi ga lahko videli, občutili in doživljali (po Mazzarella 2009). Zato obet afektivnega obrata sega onkraj zgolj trenutnih realnosti in omogoča iskanje novih konceptualnih možnosti in v prihodnost usmerjenih teoretskih prizadevanj.

Naj še dodamo, da afektivni obrat mnogi prebirajo kot odraz predvsem nezmožnosti resnejšega teoretskega spopada s trenutnim (na videz) postideološkim in postpolitičnim neoliberalnim sistemom (glej Žižek 2004; Berardi Bifo 2009; Badiou 2012). Kot odgovor na politično okolje, v katerem je nemogoče zavzeti kakršno koli »jasno« ideološko politično stališče, se zdi, da so obeti afektivnega obrata usmerjeni onkraj »skupne ideologije« kot učinkovite pri praksah političnega delovanja. V poskusu, da bi obudili možnosti političnega angažmaja, se teoretiki afekta zavzemajo za prostore političnega, ki ne temeljijo na polarizaciji ali preseganju struktur moči ter tipičnem liberalnem razumevanju politike skozi družbenopolitično »aktivne« ali »upirajoče se« subjekte. Afektivni obrat torej lahko razumemo kot simptom trenutnega stanja političnega subjekta, ki je nezmožen odločati o vpletenosti v strukture moči ali izključitvi iz njih. Zdi se, da teorije afekta pri razmisleku o političnem delovanju predvsem našo skupno ujetost v globalni neoliberalizem.

Literatura in viri

- AHMED, Sara: *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge, 2004.
- ALEXANDRAKIS, Othon: *Impulse to Act: A New Anthropology of Resistance and Social Justice*. Bloomington: Indiana University Press, 2016.
- AMIN, Ash in Nigel Thrift: What's Left? Just the Future. *Antipode* 37, 2005, 220–238.
- ARETXAGA, Begoña: Maddening States. *Annual Review of Anthropology* 32/1, 2003, 393–410.
- BADIOU, Alain: *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*. London in New York: Verso, 2012.
- BAJIČ, Blaž in Sandi Abram: Čutnobiografski sprehodi: Med antropologijo čutov in antropologijo digitalnih tehnologij. *Glasnik SED* 59/1, 2019, 27–38.
- BERARDI, Franco Bifo: *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*. Cambridge in London: The MIT Press, 2009.
- BERLANT, Lauren: *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press, 2011.
- BORN, Georgina: Music and the Materialization of Identities. *Journal of Material Culture* 16/4, 2011, 376–388.
- BRENNAN, Teresa: *The Transmission of Affect*. Ithaca in New York: Cornell University Press, 2004.
- CLAYTON, Martin: Music and Meaning. *Special issue of British Journal of Ethnomusicology* 10/1, 2001, 1–17.
- CLOUGH, Patricia Ticineto in Jean Halley (ur.): *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham in London: Duke University Press, 2007.
- CVETKOVICH, Ann: *Depression: A public feeling*. Durham in London: Duke University Press, 2012.
- CUSICK, Suzanne: Musicology, Performativity, Acoustemology. V: Deborah Kapchan (ur.), *Theorizing Sound Writing*. Middletown: Wesleyan University Press, 2017, 25–45.
- DELEUZE, Gilles in Félix Guattari: *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London in New York: Continuum, 2004 [1980].
- DENORA, Tia: *Music in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- DRAGIČEVIĆ, Nina: *Med njima je glasba*. Ljubljana: Društvo Parada ponosa, 2017.
- FERNANDO, Nathalie idr.: Musique et émotion: Quand deux disciplines travaillent ensemble à mieux comprendre le comportement musical humain. *Anthropologie et Sociétés* 38/2, 2014, 167–191.
- FRYKMAN Jonas in Maja Povrzanović Frykman (ur.): *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 2016.
- GARCIA, Luis-Manuel: 'Can you feel it, too?': *Intimacy and Affect at Electronic Dance Music Events in Paris, Chicago, and Berlin*. Doctoral dissertation. Chicago: The University of Chicago, 2011.
- GARCIA, Luis-Manuel: Beats, Flesh, and Grain: Sonic Tactility and Affect in Electronic Dance Music. *Sound Studies* 1/1, 2015, 59–76.
- GILL, Denise: *Melancholic Modalities: Affect, Islam, and Turkish Classical Musicians*. New York: Oxford University Press, 2017.
- GOODMAN, Steve: *Sonic Warfare: Sound, Affect, and the Ecology of Fear*. Cambridge in London: MIT Press, 2010.
- GRAY, Lila Ellen: *Fado Resounding: Affective Politics and Urban Life*. Durham: Duke University Press, 2013.
- GREENBERG, Jessica: On the Road to Normal: Negotiating Agency and State Sovereignty in Post-socialist Serbia. *American Anthropologist* 113/1, 2011, 88–100.
- GREGG, Melissa in Gregory J. Seigworth (ur.): *The Affect Theory Reader*. Durham: Duke University Press, 2010.
- GROSSBERG, Lawrence: Affect's Future: Rediscovering the Virtual and Actual. V: Melissa Gregg in Gregory J. Seigworth (ur.), *The Affect Theory Reader*. Durham: Duke University Press, 2010, 309–338.
- GUILBAULT, Jocelyne: Music, Politics, and Pleasure: Live Soca in Trinidad. *Small Axe: A Caribbean Journal of Criticism* 14/31, 2010, 16–29.
- GUPTA, Akhil: *Red Tape: Bureaucracy, Structural Violence, and Poverty in India*. Durham in London: Duke University Press, 2012.
- HANSEN, Thomas Blom in Finn Stepputat (ur.): *States of Imagination: Ethnographic Explorations of the Postcolonial State*. Durham in London: Duke University Press, 2001.
- HARDT, Michael in Antonio Negri: *Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- HARDT, Michael in Antonio Negri: *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: Penguin Press, 2004.
- HARVEY, Penelope: The Materiality of State-effects: An Ethnography of a Road in the Peruvian Andes. V: Christian Krohn-Hansen in Knut Gunnar Nustad (ur.), *State Formation: Anthropological Perspectives*. London in Ann Arbor: Pluto Press, 2005, 123–141.
- HASTY, Jennifer: The Pleasures of Corruption: Desire and Discipline in Ghanaian Political Culture. *Cultural Anthropology* 20/2, 2005, 271–301.
- HEMMINGS, Clare: Invoking Affect: Cultural Theory and the Ontological Turn. *Cultural studies* 19/5, 2005, 548–567.
- HESMONDHALGH, David: *Why Music Matters*. Chichester: John Wiley & Sons, 2013.
- HIGHMORE, Ben: Mundane Tastes: Ubiquitous Objects and the Historical Sensorium. V: Malcolm Quinn, Dave Beech, Michael Lehnert, Carol Tulloch, Stephen Wilson (ur.), *The Persistence of Taste: Art, Museums and Everyday Life after Bourdieu (Culture, Economy and the Social)*. Abingdon: Routledge, 2018, 275–287.
- HOFMAN, Ana: The Affective Turn in Ethnomusicology. *Muzikologija* 18/1, 2015a, 35–55.
- HOFMAN, Ana: *Glasba, politika, afekt: Novo življenje partizanskih pesmi v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015b.

- HOFMAN, Ana: Disobedient: Activist Choirs, Radical Amateu-
rism, and the Politics of the Past after Yugoslavia. *Ethnomusico-*
logy 64/1, 2020, 89–109.
- HOWES, David: Multisensory Anthropology. *Annual Review of*
Anthropology 48, 2019, 17–28.
- HUNT, Nancy Rose: The Affective, the Intellectual, and Gender
History. *The Journal of African History* 55/3, 2014, 331–345.
- HUNT, Nancy Rose: *A Nervous State: Violence, Remedies, and*
Reverie in Colonial Congo. Durham: Duke University Press,
2016.
- HUNT, Nancy Rose: History as Form, with Simmel in Tow. *Hi-*
story and Theory 57/4, 2018, 126–144.
- JANSEN, Stef: After the Red Passport: Towards an Anthropology
of the Everyday Geopolitics of Entrapment in Europe's 'Im-
mediate Outside.' *Journal of the Royal Anthropological Institute*
15/4, 2009, 815–832.
- JANSEN, Stef: Hope for/against the State: Gridding in a Besie-
ged Sarajevo Suburb. *Ethnos* 79/2, 2014, 238–260.
- JANSEN, Stef: Ethnography and the Choices Posed by the 'Af-
fective Turn.' V: Jonas Frykman in Maja Povrzanović Frykman
(ur.), *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nor-
dic Academic Press, 2016, 55–78.
- JENKINS, Janis: The State Construction of Affect: Political
Ethos and Mental Health among Salvadoran Refugees. *Culture,*
Medicine, Psychiatry 15, 1991, 139–165.
- JUSLIN, N. Patrik in John Sloboda (ur.): *Handbook of Music*
and Emotion: Theory, Research, Applications. New York: Ox-
ford University Press, 2010.
- KLUITENBERG, Eric: Politics of Affect, a Review of Brian
Massumi's Politics of Affect. *open! Platform for Art, Culture &*
the Public Domain, 2015.
- KNOX, Hannah in Penny Harvey: Anticipating Harm: Regula-
tion and Irregularity on a Road Construction Project in the Pe-
ruvian Andes. *Theory, Culture & Society* 28/6, 2011, 142–163.
- LABELLE, Brandon: *Sonic Agency: Sound and Emergent*
Forms of Resistance. London: MIT Press, 2018.
- LASZCZKOWSKI, Mateusz: State Building(s): Built Forms,
Materiality and the State in Astana. V: Madeleine Reeves, Johan
Rasanayagam in Judith Beyer (ur.), *Ethnographies of the State*
in Central Asia: Performing Politics. Bloomington: Indiana Uni-
versity Press, 2014, 149–172.
- LASZCZKOWSKI, Mateusz in Madeleine Reeves: Introducti-
on: Affect and the Anthropology of the State. V: Mateusz La-
szczkowski in Madeleine Reeves (ur.), *Affective States: Entan-*
gements, Suspensions, Suspicions. New York: Berghahn, 2018,
1–14.
- LEYS, Ruth: The Turn to Affect: A Critique. *Critical Inquiry*
37/3, 2011, 434–472.
- LORTAT-JACOB, Bernard: *Chants de passion Au cœur d'une*
confrérie de Sardaigne. Pariz: Cerf, 1998.
- MACMILLEN, Ian: *Playing it Dangerously: Tambura Bands,*
Race, and Affective Block in Croatia and its Intimates. Middle-
town: Wesleyan University Press, 2019.
- MARTIN, Emily: The Potentiality of Ethnography and the Li-
mits of Affect Theory. *Current Anthropology* 54, Supplement 7,
2013, 149–158.
- MASSUMI, Brian: *Parables for the Virtual: Movement, Affect,*
Sensation. Durham in London: Duke University Press, 2002.
- MASSUMI, Brian: *Politics of Affect*. Cambridge: Polity 2015.
- MASSUMI, Brian: Dim, Massive and Important: Atmosphere in
Process. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as At-*
mosphere: Collective Feelings and Affective Sounds. New York:
Routledge, 2020, 286–301.
- MAZZARELLA, William: Culture, Globalization, Mediation.
Annual Review of Anthropology 33, 2004, 345–367.
- MAZZARELLA, William: Affect: What is it Good for? V: Sarah
Dube (ur.), *Enchantments of Modernity*. London in New York:
Routledge, 2009, 291–309.
- MAZZARELLA, William. Sense out of Sense: Notes on the Af-
fect/Ethics Impasse. *Cultural Anthropology* 32/2, 2017a, 199–
208.
- MAZZARELLA, William. *The Mana of Mass Society*. Universi-
ty of Chicago Press, 2017b.
- MURŠIČ, Rajko: Etnologija s čustvi – pogled s strani. *Etnolog*
14/1, 2004, 49–62.
- MURŠIČ, Rajko: Antropologija v filozofskem premisleku: Etno-
grafija kot predfilozofija in atropologija kot filozofija, ki vklju-
čuje ljudi. V: Olga Markič in Maja Malec (ur.), *Filozofska pot*
Andreja Uleta. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakul-
tete, 2019, 253–266.
- NAVARO-YASHIN, Yael: *Faces of the State: Secularism and*
Public Life in Turkey. Princeton: Princeton University Press,
2002.
- NAVARO-YASHIN, Yael: Make-Believe Papers, Legal Forms
and the Counterfeit: Affective Interactions between Documents
and People in Britain and Cyprus. *Anthropological Theory* 7/1,
2007, 79–98.
- NAVARO-YASHIN, Yael: *The Make-Believe Space: Affective*
Geography in a Postwar Polity. Durham in London: Duke Uni-
versity Press, 2012.
- NGAI, Sianne: *Ugly Feelings*. Cambridge: Harvard University
Press, 2005.
- NUIJTEN, Monique: Between Fear and Fantasy: Governmenta-
lity and the Working of Power in Mexico. *Critique of Anthropol-*
ogy 24/2, 2004, 209–230.
- OCHOA GAUTIER, Ana María: *Aurality: Listening and Know-*
ledge in Nineteenth-century Colombia. Durham: Duke Univer-
sity Press, 2014.
- PAPACHARISSI, Zizi: *Affective Publics: Sentiment, Technolo-*
gy, and Politics. New York: Oxford University Press, 2014.
- PORCELLO, Thomas, Louise Meintjes, Ana Maria Ochoa in
David W. Samuels: The Reorganization of the Sensory World.
Annual Review of Anthropology 39/1, 2010, 51–66.
- REEVES, Madeleine: Fixing the Border: On the Affective Life
of the State in Southern Kyrgyzstan. *Environment and Planning*
D: Society and Space 29/5, 2011, 905–923.

- RIEDEL, Friedlind: Atmospheric Relations: Theorising Music and Sound as Atmosphere. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. New York: Routledge, 2020a, 1–42.
- RIEDEL, Friedlind: Affect and Atmosphere – Two Sides of the same Coin? V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. New York: Routledge, 2020b, 262–273.
- RUNKEL, Simon: Collective Atmospheres: Phenomenological Explorations of Protesting Crowds with Canetti, Schmitz, and Tarde. *Ambiances*, 2018; <https://journals.openedition.org/ambiances/1067>, 11. 2. 2020.
- RUTHERFORD, Danilyn: Affect Theory and the Empirical. *Annual Review of Anthropology* 45/1, 2016, 285–300.
- SCHRIMSHAW, Will: Non-cochlear Sound: On Affect and Exteriority. V: Marie Thompson in Ian Biddle (ur.), *Sound, Music, Affect: Theorizing Sonic Experience*. London: Bloomsbury Academic, 2013, 27–43.
- SLABY, Jan: *Atmospheres – Schmitz, Massumi and beyond*. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. New York: Routledge, 2020, 274–285.
- SPRENGEL, Darci: ‘More Powerful than Politics’: Affective Magic in the DIY Musical Activism after Egypt's 2011 Revolution. *Popular Music* 38/1, 2019, 54–72.
- STEINGO, Gavin: *Kwaito's Promise: Music and the Aesthetics of Freedom in South Africa*. Chicago in London: University of Chicago Press, 2016.
- STEWART, Kathleen: *Ordinary Affects*. Durham in London: Duke University Press, 2007.
- STOKES, Martin: *The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music*. Chicago in London: University of Chicago Press, 2010.
- STOLER, Ann Laura: Affective States. V: David Nugent in Joan Vincent (ur.), *A Companion to the Anthropology of Politics*. Oxford: Blackwell, 2004, 4–29.
- TAUSSIG, Michael: *The Magic of the State*. New York: Routledge, 1997.
- THOMPSON, Marie in Ian Biddle (ur.): *Sound, Music, Affect: Theorizing Sonic Experience*. London: Bloomsbury Academic, 2013.
- THRIFT, Nigel: Lifeworld Inc – and what to do about it. *Environment and Planning D: Society and Space* 29/1, 2011, 5–26.
- VÄSTFJÄLL, Daniel: Indirect Perceptual, Cognitive and Behavioural Measures. V: Patrik Juslin in John Sloboda (ur.), *Handbook of Music and Emotions*. Oxford: Oxford University Press, 2010, 255–278.
- VADÉN, Tere in Juha Torvinen: Musical Meaning in between Ineffability, Atmosphere and Asubjectivity in Musical Experience. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. New York: Routledge, 2020, 43–59.
- VOEGELIN, Sarah: *Sonic Possible Worlds: Hearing the Continuum of Sound*. New York: Bloomsbury Academic, 2014.
- WALLRUP, Erik: The Tune of the Magic Flute: On Atmospheres and History. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Music as Atmosphere: Collective Feelings and Affective Sounds*. New York: Routledge, 2020, 202–217.
- WETHERELL, Margaret: Affect and Discourse – What's the Problem? From Affect as Excess to Affective/Discursive Practice. *Subjectivity* 6, 2013, 249–368.
- WHITE, Daniel: Affect: An Introduction. *Cultural Anthropology* 32/2, 2017, 175–180.
- ŽIŽEK, Slavoj: Lesson of Ranciere, an Afterword to Jacques Rancière. V: *The Politics of Aesthetics*. London in New York: Continuum, 2004, 69–79.

Affective Turn: Concepts, Promises, Limits

The article is an overview of the main concepts and the dominant theoretical currents in the literature dealing with the affect theory. The authors are aware that bringing together diverse theoretical positions and paradigms will require reducing the complexity of the dominant approaches and confine themselves to explaining certain aspects of the most relevant studies of affect. The authors aim to present affect theory as a dynamic conceptual, theoretical and methodological field. The theory of affect became increasingly relevant especially after 2000, it is, however, important to emphasise that contemporary theories of affect should be understood in the light of a longer tradition of thinking about body, matter and materiality instead of as a radical paradigm shift. Thus, the article aims to present theories of affect and not provide an overarching definition of affect. In the first part, the authors focus on general conceptualisations of affect and provide an overview of the field of contemporary affect studies. Instead of an approach based on a pre-defined concept of affect, the authors focus on different understandings and approaches to the concept that often spurs diverse and even contradictory interpretations. This is due to an internal contradiction at the heart of affect theory: theoretical exploration of something that is impossible to capture discursively and sometimes even escapes rational understanding. The article further discusses theorizations of affect, focusing on the context of music research (musicology, ethnomusicology, music theory) where affect has played an important part.

The second part, building on the conceptual reflection, provides an analysis of the understanding and use of affect in ethnographically oriented studies. The ethnographic approach has prompted the focus on affect to reflect on the invisible relationships that shape everyday life, and in particular to reflect on how affects that pass through and between bodies are relevant for understanding social and political realities.

Finally, the authors examine how current theorizations of affect are situated in concrete spatiotemporal contexts and, in conclusion, provide a brief insight into the critiques of the affective turn, including an overview of the positioning of affect theories in the contexts of global neoliberalism.

